

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Плотницька Оксана Віталіївна

УДК 378.147:785

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-АНАЛІТИЧНИХ УМІНЬ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Іванченко Анатолій Васильович,
Житомирська філія Відкритого міжнародного університету розвитку
людини „Україна”, завідувач кафедри
соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Щолокова Ольга Пилипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри фортепіанного виконавства і
художньої культури, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент

Люріна Таніта Іванівна,
Національний авіаційний університет, професор кафедри педагогіки
Гуманітарного інституту, м. Київ.

Провідна установа – Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, відділ мистецької освіти, м. Київ.

Захист відбудеться 19 квітня 2005 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої
ради К 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою:
10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету
імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 18 березня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.А. Сейко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Серед стратегічних завдань реформування освіти в Українській державі, що відображені в Законі України “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти та Концепції гуманітарної освіти України, увага акцентується на становленні освіченої, творчої особистості. Формуванню гармонійно розвиненої особистості майбутніх учителів сприяє запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, спрямованих на збагачення системи знань і вмінь творчої діяльності, ціннісних орієнтацій фахівців на різних освітніх та кваліфікаційних рівнях. Особливого значення ці положення набувають при підготовці вчителів музики, оскільки саме їх діяльність синтезує художньо-педагогічні, музично-виконавські, просвітницько-лекторські та багато інших аспектів.

Вирішенню важливих питань удосконалення професійної діяльності майбутніх учителів присвячено роботи Г.П. Васяновича, О.Н. Дем’янчука, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюна, А.В. Іванченка, Н.В. Кічук, М.В. Левківського, М.П. Лещенко, Н.Г. Ничкало, О.М. Олексюк, Г.М. Падалки, Л.П. Пуховської, П.Ю. Сауха, С.О. Сисоєвої, О.В. Сухомлинської, Г.П. Шевченко, О.І. Щербакова та ін.

Проблеми особливостей сприймання, образного мислення, емоційно-почуттєвої сфери вивчали у своїх працях учені: Б.В. Асаф’єв, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, В.Г. Ражніков, С.Л. Рубінштейн, В.О. Сластьонін, Б.М. Теплов, П.М. Якобсон та ін. Вагомість поєднання художнього і реального підкреслював у своїх працях В.О. Сухомлинський; на синтезі художніх практичних умінь та емоційно-ціннісного розуміння мови різних видів мистецтв побудована концепція “Мистецтво як духовна культура” Б.М. Неменського; проблема інтегративного викладання мистецьких дисциплін посідає чільне місце у роботах Л.М. Масол, Н.Є. Миропольської, О.Я. Ростовського, О.П. Рудницької, О.Л. Шевнюк, О.П. Щолокової.

Різні аспекти формування професійних умінь досліджували: О.Є. Антонова, Ю.К. Бабанський, Г.О. Балл, В.П. Беспалько, С.С. Вітвицька, П.Я. Гальперін, Т.А. Ільїна, Є.М. Кабанова-Меллер, Н.В. Кузьміна, К.К. Платонов, Л.Ф. Спирін, Н.Ф. Тализіна та інші. Ряд науковців досліджували аспекти формування фахових умінь майбутніх учителів музики (Т.І. Люріна, А.В. Первушина, О.О. Таранцева, Н.П. Тимошенко, О.І. Федоренко), художніх (М.А. Кириченко, І.Т. Риндін) і музично-аналітичних умінь (І.П. Гринчук, Т.Г. Панасенко, Н.Н. Прушковська), аналітико-художніх умінь (І.Ф. Чернявська).

Аналіз джерельної бази дозволив зробити висновок про накопичення певного досвіду з проблеми професійної підготовки вчителя музики до художньо-педагогічної діяльності. Проте

недостатньо дослідженою є проблема формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики, які дозволять поєднати стійкий інтерес до стильового і жанрового розмаїття мистецтв, активізують діалогічне спілкування з його творами та мисленнєво-мовленнєвий фонд студентів, актуалізують художньо-естетичний досвід і різноманітні методи аналізу мистецьких творів. Актуальність проблеми дослідження посилюється у зв'язку зі специфікою художньо-педагогічної діяльності вчителя музики, який у практичній роботі синтезує авторське “бачення” багатоваріантних інтерпретацій мистецьких явищ, художньо-ігрового моделювання змісту інтегрованих уроків, емоціогенного наповнення педагогічного процесу. Поза увагою дослідників залишилися можливості інтеграції різних видів мистецтв і дисциплін художньо-естетичного циклу, які є підґрунтям становлення творчої особистості вчителя.

Важливість порушеної проблеми, науковий пошук ефективних шляхів підвищення професійної підготовки майбутніх учителів музики, а також відсутність ґрунтовних робіт з проблеми формування художньо-аналітичних умінь визначили вибір теми дисертаційного дослідження – **“Формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка “Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти”. Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 2 від 24.09.2001р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 8 від 30.10.2001р.)

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів музики.

Предмет дослідження – зміст, структура і методи формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики у процесі інтеграційного вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу.

Гіпотеза дослідження. Ефективність процесу формування художньо-аналітичних умінь як компонента художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів музики підвищиться за умов упровадження в навчальний процес ВНЗ педагогічної технології формування художньо-аналітичних умінь, яка містить нові інтегративні методи роботи з творами мистецтва.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці.
2. Розкрити зміст і структуру художньо-аналітичних умінь, визначити їх роль у професійній підготовці майбутніх учителів музики.

3. Визначити критерії та показники рівнів сформованості художньо-аналітичних умінь студентів.
4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічну технологію формування художньо-аналітичних умінь на основі інтеграції дисциплін художньо-естетичного циклу.
5. Підготувати методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів з проблеми формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики.

Теоретичну основу дослідження становлять: провідні позиції психології та педагогіки про роль мистецтва у життєдіяльності людини (Л.С. Виготський, В.О. Сухомлинський, П.М. Якобсон); принципи діалогового спілкування (М.М. Бахтін, В.С. Біблер, М.С. Каган, О.П. Рудницька, Л.Н. Столович); педагогічні ідеї в галузі мистецької освіти (В.Ф. Орлов, Г.М. Падалка, В.Г. Ражніков, Г.П. Шевченко, О.П. Щолокова, Б.П. Юсов). Здійснюючи дослідження, ми спиралися на наукові положення й висновки щодо розвитку особистості в процесі діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн), теорію поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Н.Ф. Талізін), методологічні основи розвитку творчої особистості (М.П. Лещенко, В.О. Моляко, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєва).

У процесі реалізації завдань дослідження було застосовано такі **методи:** теоретичні (вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, аналіз науково-методичної літератури та навчальної документації для з'ясування вимог до професійної підготовки студентів музичних спеціалізацій); емпіричні (спостереження та аналіз практики викладання дисциплін художньо-естетичного циклу у вищих навчальних закладах; анкетування, тестування та інтерв'ювання викладачів і студентів); педагогічний експеримент (його етапи: констатуючий і формуючий), метод статистичної обробки кількісних показників.

Дослідження проводилося протягом 1999-2004 років і охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (1999-2000рр.) було визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, проаналізовано наукову літературу з досліджуваної проблеми, визначено сутність та структурні компоненти художньо-аналітичних умінь, розроблено умови, що ефективно впливають на процес формування цих умінь, проведено констатуючий експеримент.

На другому етапі дослідження (2001-2002рр.) розроблено педагогічну технологію формування художньо-аналітичних умінь та здійснено її впровадження у навчально-виховний процес (формуючий експеримент).

На третьому етапі дослідження (2003-2004рр.) проведено аналіз і узагальнення одержаних даних, підготовлено методичні рекомендації з формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики.

Експериментальна база. Дослідницька робота здійснювалася на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту. Експериментом було охоплено 301 студент музичних спеціалізацій та 48 викладачів музики.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* розкрито зміст і структуру поняття “художньо-аналітичні вміння”, розроблено і теоретично обґрунтовано педагогічну технологію формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики на основі інтеграції дисциплін художньо-естетичного циклу;

- *уточнено* критерії та показники рівнів сформованості художньо-аналітичних умінь відповідно до специфіки професійної підготовки майбутніх учителів музики;

- *подальшого розвитку набули* положення щодо впровадження в навчальний процес інтегрованого викладання дисциплін художньо-естетичного циклу у вищих навчальних закладах, що становить поетапну організацію експериментального дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені теоретичні положення та одержані експериментальні дані дають змогу вдосконалювати професійну підготовку майбутніх учителів музики, сприяти підвищенню якості знань та умінь студентів. Матеріали дослідження покладено в основу розробки спецкурсу і виданих до нього методичних рекомендацій “Інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу”, впровадження якого в навчальний процес сприяло апробації організаційних форм і методів формування художньо-аналітичних умінь.

Основні концептуальні положення розробленої автором технології формування художньо-аналітичних умінь **впроваджено** в навчальний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 05/1 від 06.01.2005р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 30 від 19.01.2005р.) та Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту (довідка № 253 від 24.09.2004р.).

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; цілісною організацією дослідження; використанням комплексу методів дослідження, які адекватні поставленим завданням; поєднанням кількісного та якісного оцінювання експериментальних даних та репрезентативністю вибірки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися і обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: “Іван Огієнко і розвиток національної освіти, науки і культури” (Київ-Житомир, 2002), “Формування професійної майстерності вчителя в умовах ступеневої освіти” (Київ-Житомир, 2003), “Молодь в умовах нової соціальної перспективи” (Житомир, 2004); “Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні” (Житомир, 2002),

“Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки” (Хмельницький, 2002), “Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі” (Житомир, 2004).

Публікації. З проблеми дослідження опубліковано 13 робіт (усі одноосібні), зокрема: 5 – статей у фахових виданнях, 1 – методичні рекомендації до вивчення спецкурсу “Інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу” та 7 – статей у збірниках наукових праць та матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (307 найменувань, із них 8 – іноземною мовою) та 8 додатків на 15 сторінках. Ілюстративний матеріал подано в 19 таблицях і на 15 рисунках. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 168 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначено об’єкт, предмет, гіпотезу та завдання, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження.

У першому розділі – „**Теоретичні основи дослідження процесу формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики**” – на основі критичного аналізу наукової літератури розглянуто теоретичні основи досліджуваної проблеми, розкрито зміст і структуру художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики, визначено сучасні підходи до підвищення ефективності професійної діяльності вчителів музики.

Аналіз наукових джерел з педагогіки, психології, методики музичного виховання, музикознавства дозволив уточнити сутність понять “уміння”, “аналітичні уміння”, “художні уміння” – і зробити висновок, що майбутній фахівець повинен володіти не лише специфічно-музичними та педагогічними уміннями (виконавськими, комунікативними, операційними, організаційними, пізнавальними, інтелектуальними, гностичними, творчими), але й художніми та аналітичними. Ідея необхідності взаємозв’язку спеціальних та загальнопедагогічних знань і вмінь у професійній підготовці майбутніх учителів музики обґрунтована у працях О.О. Апраксіної, Л.Г. Арчажнікової, Н.А. Ветлугіної, В.Ф. Орлова, Г.М. Падалки, В.Г. Ражнікова, О.П. Рудницької, В.М. Шацької.

Художньо-педагогічна діяльність учителя музики вимагає включення в його професійний апарат художніх умінь, що сприяють процесу пізнання, осмислення і перетворення світу через висловлення індивідуального ставлення до нього, через процес створення матеріальних і духовних цінностей, внаслідок чого з’являються твори мистецтва. До цих умінь віднесено володіння

музичними інструментами, навички акторського перевтілення (інсценізації, театралізації, постановки), вміння створювати власні твори, імпровізації; уміння мислити не лише поняттями, але й звуковими уявленнями; спостережливість і здатність до адекватного вираження емоційного змісту вербальними засобами, а також пластикою, інтонуванням, малюнком, які проявляються у специфічній здібності володіти “мовою” мистецтва.

Аналітичні вміння передбачають володіння різними методами аналізу (жанрового, стильового, цілісного, ціннісного, художньо-педагогічного, методологічного та ін.), уміння творчо мислити, писати художньо-критичні роботи, використовувати операції логічного мислення, здійснювати оцінку і самооцінку діяльності. Водночас аналітико-синтетична діяльність свідомості майбутніх учителів музики є складовою структурно-логічних засобів усіх форм мислення.

Зв'язок художніх і аналітичних умінь яскраво проявляється через аналіз-інтерпретацію мистецького твору, яка є центральним поняттям у художньому сприйнятті (О.П. Рудницька), в особистісно-ціннісному осмисленні мистецтва (І.П. Гринчук), елементом практичної художньо-творчої діяльності (Л.М. Масол).

Фундаментом художньо-аналітичних умінь є процес оволодіння розумово-практичними способами дій – бачити, відчувати, мислити, аналізувати, передавати художніми засобами (Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв). У різних видах мистецтва художньо-аналітична діяльність має свої особливості, оскільки спочатку твір мистецтва існує у свідомості автора (виконавця, слухача, глядача) як своєрідна модель, що аналізується, а вже потім як матеріальне втілення у творі мистецтва чи інтерпретації. Високий рівень знань та сформованість художньо-аналітичних умінь у поєднанні з розвинутими якостями особистості (креативністю, комунікативністю, ініціативністю тощо) дають змогу майбутнім учителям музики здійснювати інтеграцію знань і уявлень як власних, так і уявлень учнів на духовно-світоглядному, естетико-мистецтвознавчому, психолого-педагогічному рівнях; наблизитися до адекватного прочитання авторського задуму у творах мистецтва, самостійно здійснювати художньо-педагогічну інтерпретацію творів мистецтва і вводити до своєї практичної діяльності різні сучасні технології навчання.

Осмислення результатів вивчення проблеми формування професійних умінь у художньо-педагогічній діяльності дозволило визначити *художньо-аналітичні уміння* як особистісне новоутворення, що виникає у процесі аналітико-синтетичної діяльності і ґрунтується на інтегративному використанні засвоєних раніше знань, навичок і набутого художньо-естетичного досвіду та реалізується під час художньо-педагогічної діяльності.

Узагальнення змісту і структури художньо-педагогічної та художньо-аналітичної діяльності дало можливість виділити такі компоненти художньо-аналітичних умінь: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-логічний, емоційно-почуттєвий та комунікативно-емпатійний, які тісно взаємопов'язані між собою.

Мотиваційно-ціннісний компонент націлює на потребу у самовдосконаленні і високій кваліфікації; спонукає студента на формування професійної позиції і стилю художньо-педагогічної діяльності; допомагає усвідомленню педагогічних цінностей творів мистецтва у формуванні гармонійно розвиненої особистості, забезпечує прийняття й осмислення педагогічних технологій та інноваційних компонентів у професійній діяльності.

Інтелектуально-логічний компонент містить навички оперування прийомами інтелектуально-логічної діяльності, мистецьку ерудицію, художню компетентність, розуміння внутрішніх законів мистецтва.

Емоційно-почуттєвий компонент передбачає розвиток “емоційного мислення”, естетично-емоційну життєдіяльність, взаємодію інтелектуального потенціалу, високої моральності, чуттєвої сприйнятливості, інтуїції; здатність осягнення художньої цінності твору мистецтва через багатобарвну гамму художніх емоцій і вищих почуттів, сформованість професійно значущих якостей, котрі характеризуються наявністю педагогічної рефлексії, експресивності подачі навчального матеріалу.

Комунікативно-емпатійний компонент уможливує досягнення високого рівня оволодіння різноманітними формами спілкування з творами мистецтва, емпатійне проникнення у світ автора мистецького твору; розвиток та вияв у професійній діяльності таких якостей особистості, як: експресивність, екстравертність, тактовність, педагогічна чутливість, доброзичливість, спостережливість, інтелігентність.

Аналіз концепцій художньо-естетичного розвитку школярів (Д.Б. Кабалевського, М.П. Лещенко, Л.М. Предтеченської, В.Г. Ражнікова, О.П. Рудницької, О.П. Щолокової) та методології сучасних програм у галузі мистецької освіти (Л.М. Ващенко, Л.М. Масол, Е.П. Печерської, О.Я. Ростовського, Л.Г. Савенкової) дозволяє виявити ряд суперечностей між завданнями, які ставить педагогіка мистецтва, та існуючим рівнем підготовки вчителів музики у ВНЗ. Упровадження цих концепцій і програм є якісно новим підходом до викладання дисциплін художньо-естетичного циклу в школі, а сформованість художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики забезпечить високий рівень інтеграційного поєднання сприймання, аналізу, інтерпретації та усвідомлення цінності мистецького явища у цілісному світобаченні, відчутті і мисленні дитини.

У другому розділі – „Дослідно-експериментальна робота з формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики” – викладено основні етапи наукового пошуку; визначено критерії та показники рівнів сформованості досліджуваних умінь; розроблено педагогічну технологію формування художньо-аналітичних умінь; описано організацію та проведення експериментальної роботи; здійснено перевірку цієї технології за експериментальних умов.

Змістові характеристики компонентів, наявність певних якостей особистості (ініціативність, цілеспрямованість, креативність, емпатійність, рефлексивність, самостійність) було покладено в основу виділених критеріїв – *аксіологічного, когнітивно-операційного, енергетично-експресивного та творчо-діяльнісного*. За даними критеріями і визначався рівень сформованості художньо-аналітичних умінь.

Під час експериментального дослідження доведено, що перспективним шляхом підготовки студентів до художньо-педагогічної діяльності є використання у навчально-виховному процесі принципу інтеграційного використання різних видів мистецтва на практичних і лабораторних заняттях з дисциплін художньо-естетичного циклу.

Педагогічна технологія формування художньо-аналітичних умінь включала: мету, завдання, педагогічні умови, засоби, результати та етапи практичного оволодіння студентами означеними вміннями через форми і методи, що сприяли зростанню загального та художнього розвитку студентів (рис. 1).

На першому, *інформаційно-орієнтаційному*, етапі вирішувалося завдання – оволодіти теоретичними і прагматико-процедурними знаннями, усвідомити зміст та структуру художньо-аналітичних умінь, формувати позитивне ставлення до стильового і жанрового розмаїття мистецтва, використати цінності мистецтва для діалогічного спілкування з його творами, що сприяє розвитку рефлексії, аналітичного і критичного мислення.

На лекційних заняттях здійснювалася систематизація та інтеграція художніх знань, що дозволило розв'язати протиріччя між тенденцією до збільшення та ускладнення художньої інформації і сучасними вимогами до підготовки спеціаліста мистецького профілю, між різноманітністю мистецьких явищ і художніх образів та синкретичним характером сприйняття і розуміння творів мистецтва.

З метою активізації пізнавальної діяльності студентів на цьому етапі застосовувалися форми проблемного викладу лекцій, постановки запитань дискусійного характеру, здійснювалася самостійна робота студентів репродуктивного характеру.

Другий, *комунікативно-синестезійний*, етап має теоретико-моделюючий зміст. Основними завданнями цього етапу є інтегративне використання знань з дисциплін художньо-естетичного циклу для подальшого розвитку творчого художньо-образного та словесно-логічного мислення. Основними формами організації навчання на другому етапі є практичні заняття, робота малими групами, консультації. Основними методами роботи з мистецькими творами на цьому етапі виступають методи порівняльного аналізу, тематичного моделювання, емоційно-сміслового аналізу, асоціативного пошуку, емоційної драматургії.

Третій, *аксіологічно-інтерпретаційний*, етап спрямований на формування інтегративних умінь, що дозволяють проникнути в художньо-образний зміст мистецького твору, актуалізувати художньо-естетичний досвід і збагатити мисленнєво-мовленнєвий фонд студентів.

Важливими формами професійного самовдосконалення є лабораторні, індивідуальні заняття (у класі спецінструменту, постановки голосу, хорового диригування), самостійна робота пошукового характеру. На лабораторних та індивідуальних заняттях студенти опановують методи цілісного, критичного, інтерпретаційного аналізу, художнього втілення ідейно-тематичного змісту, створення художнього контексту та ін. Самостійна робота полягає у підготовці повідомлень, міні-лекцій, складанні розгорнутих планів-конспектів інтегрованих уроків, підготовці дидактичних мистецьких ігор, бесід, дискусій, диспутів. Такі форми роботи студентів удосконалюють особистісні та професійні якості майбутніх фахівців: критичність і гнучкість розуму, художню компетентність, ініціативність, комунікативність, цілеспрямованість, толерантність, рефлексивність, емоційну стабільність.

У процесі *контрольно-оцінювального* етапу педагогічної технології формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики студенти навчаються застосовувати засвоєні знання, уміння та навички у нових умовах – особистісного осягнення творів мистецтва. Дослідно-творчий зміст цього етапу зумовлюють такі форми роботи студентів, як самостійна творча робота і педагогічна практика. Самостійна робота студентів полягає у моделюванні виховних заходів у наближених до реальної професійної діяльності, активній участі у конкурсах, оглядах самодіяльних колективів, концертах. Методи аналізу мистецьких творів (дослідницький, художньо-дидактичний, художньо-педагогічний, виконання творчих завдань, метод аналізу-інтерпретації), що застосовуються на четвертому етапі технології, сприяють художньо-творчому осмисленню та інтерпретації мистецьких творів.

Провідним засобом означеної технології є інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу, яка забезпечила професійну спрямованість майбутніх учителів на самореалізацію особистості, творчий розвиток особистості учнів, подальше власне самовдосконалення.

Для здійснення аналізу ефективності розробленої педагогічної технології було визначено критерії, показники та виділено три рівні її продуктивності – низький, середній і високий.

Низький (репродуктивний – 18,3 %) рівень характеризується відсутністю інтересу до художньо-педагогічної діяльності, сформованістю окремих якостей вчителя музики, засвоєнням елементів професійних знань, недостатнім володінням професійними уміннями та навичками, невмінням їх застосовувати на практиці; відсутністю потреби у самовдосконаленні.

Середній (продуктивний – 38,3 %) рівень характеризується наявним професійним інтересом до художньо-педагогічної діяльності, сформованістю основних якостей вчителя музики, засвоєнням базових понять і положень щодо специфіки майбутньої діяльності, усвідомленням

професійних знань та їх практичним застосуванням у стандартних і творчих умовах, готовністю методично впевнено і самостійно організувати окремі етапи художньо-педагогічного процесу; потребою в самовдосконаленні, що з'являється тільки при виникненні труднощів у практичній роботі.

Високий (інтелектуально-творчий – 43,4 %) рівень характеризується стійким професійним інтересом до діалогічного спілкування з творами мистецтва та сформованістю потреби використовувати цінності світового мистецтва в художньо-педагогічній діяльності, застосувати прийоми інтелектуально-логічної діяльності у процесі аналізу мистецьких творів, ґрунтовним засвоєнням системи загальнохудожніх та мистецтвознавчих професійних знань, нестандартним їх застосуванням у творчих ситуаціях; володінням комплексом професійних умінь та навичок під час складання авторських інтегрованих уроків і програм з музики для загальноосвітніх шкіл, творчим використанням їх на практиці; бажанням і усвідомленням необхідності постійного самовдосконалення, набуття високої кваліфікації, професійної та художньої компетентності.

Узагальнення результатів формуючого експерименту здійснювалося на основі методів статистичної обробки і порівняльного аналізу. Вони допомогли простежити динаміку кількісних та якісних змін по кожному з визначених критеріїв, рівнях сформованості художньо-аналітичних умінь, провести зіставлення результатів, отриманих у студентів контрольних та експериментальних груп (рис.2).

Порівняльний аналіз діагностичного і підсумкового зрізів на різних етапах формуючого експерименту засвідчив значне зростання рівня підготовки студентів експериментальних груп. Зокрема, показники високого й середнього рівнів у сумі досягли 81,7 %, низького – 18,3 %. У контрольних групах – відповідно 66,2 % та 33,8 %.

Відмінності між рівнями підготовки студентів експериментальних і контрольних груп були підтверджені за допомогою методики t-критерія Стьюдента та методу статистичної обробки – χ^2 – критерія Р. Нємова.

Одержані результати дозволяють стверджувати, що формуючий експеримент довів ефективність запропонованої педагогічної технології формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики.

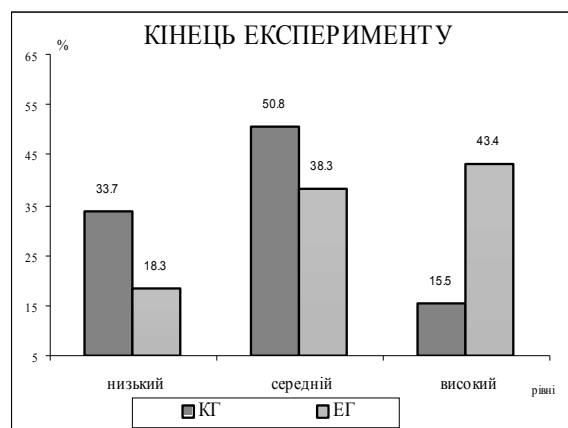
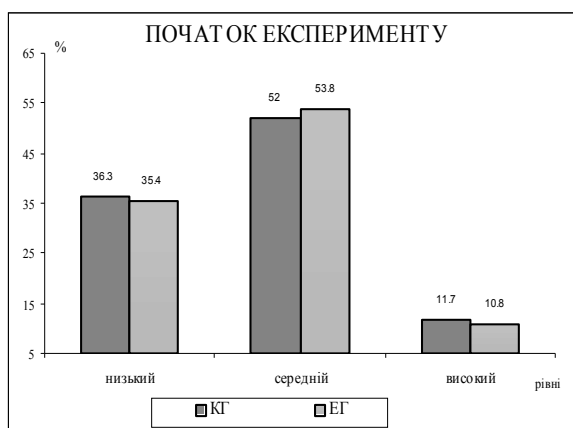

Рис.2. Динаміка сформованості художньо-аналітичних умінь у студентів експериментальних (ЕГ) та контрольних (КГ) груп.

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і вирішення проблеми формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики, що знайшло своє відображення в теоретичному обґрунтуванні змісту і структури досліджуваних умінь та експериментальної перевірки технології їх формування засобами інтеграції дисциплін художньо-естетичного циклу. Завершення дисертації, підтвердження гіпотези та вирішення усіх поставлених завдань дозволило зробити такі **висновки**:

1. Аналіз наукової літератури та вивчення сучасного стану підготовки майбутніх учителів музики показали, що у практиці навчання і виховання студентів вищих навчальних закладів є певні недоліки у професійній художньо-педагогічній діяльності фахівців мистецьких дисциплін. Суперечності між потребою суспільства в гармонійно розвиненій, духовно багатій особистості вчителя та недостатнім застосування комплексу та інтеграції різних видів мистецтв в осмисленні його цінності для художньо-інтелектуальної сфери виявили потребу урізноманітнити типи, структуру, зміст і методичку навчальних занять, які сприятимуть удосконаленню професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики. Введення у навчально-виховний процес ВНЗ нових інтегративних методів аналізу й інтерпретації творів мистецтва та технології формування художньо-аналітичних умінь сприяє забезпеченню художньо-естетичного, культуровідповідного розвитку, системності та цілеспрямованості професійної підготовки майбутніх учителів музики.
2. Дослідження змісту і сутності художньо-аналітичних умінь доводить, що підґрунтя їх формування становлять наявні художньо-естетичні та музично-педагогічні знання, а самі вміння є результатом складної розумової діяльності. За своєю характеристикою вміння є інтегративними, оскільки пронизують усі дисципліни художньо-естетичного та виконавського циклів відповідно до їх завдань.

Художньо-аналітичні вміння розглядалися як складне особистісне новоутворення, що виникає у процесі аналітико-синтетичної діяльності і ґрунтується на інтегративному використанні засвоєних раніше знань, навичок і набутого художньо-естетичний досвіду та реалізується під час художньо-педагогічної діяльності.

Структура художньо-аналітичних умінь відповідає структурі художньо-педагогічної діяльності і складається з чотирьох взаємопов'язаних між собою компонентів (мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-логічного, емоційно-почуттєвого та комунікативно-емпатійного), які формують потребу у високих естетичних почуттях і переживаннях, роздумах над загальнолюдськими цінностями, спрямовують майбутніх учителів музики на правильну оцінку

знань і навичок як своїх, так і учнів, розвивають необхідні у професійній діяльності особистісні якості.

3. Змістові характеристики компонентів художньо-аналітичних умінь надали можливість визначити рівні сформованості цих умінь на констатуючому етапі дослідження та виявити ступінь готовності студентів до художньо-педагогічної діяльності. Визначені на основі компонентів художньо-аналітичних умінь критерії (аксіологічний, когнітивно-операційний, енергетично-експресивний, комунікативно-емпатійний) та їх показники (спрямованість переваг у сфері мистецтва, частота залучення до різноманітних видів художньо-практичної діяльності, здатність до асоціативно-образних аналогій, уміння визначити емоційно-естетичний зміст явищ мистецтва, цілісність сприйняття, використання різноманітних видів аналізу творів мистецтва, самооцінка художньо-педагогічної діяльності та ін.), дозволили виявити три рівні сформованості зазначених умінь: високий (інтелектуально-творчий), середній (продуктивний) і низький (репродуктивний) та зафіксувати динаміку їх подальшого зростання.
4. Активізація процесу підготовки майбутніх учителів музики до художньо-педагогічної діяльності у ВНЗ найбільш успішно відбувається за умов впровадження педагогічної технології формування художньо-аналітичних умінь, провідним засобом якої є інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу. У ній передбачено чотири етапи.

На першому етапі (інформаційно-орієнтаційному) акцентувалась увага студентів на усвідомленні особистої значущості художньо-аналітичних умінь у професійній підготовці вчителя музики, формуванні стійкого інтересу та позитивного ставлення до стильового і жанрового розмаїття мистецтв. На другому етапі (комунікативно-синестезійному) відбувалось оволодіння різноманітними методами аналізу мистецьких творів, спрямованих на інтегративне використання знань з дисциплін художньо-естетичного циклу, активізація діалогового спілкування в тріаді: студент – твір мистецтва – вчитель. Третій (аксіологічно-інтерпретаційний) етап був спрямований на формування інтегративних умінь, що дають змогу проникнути в художньо-образний зміст мистецького твору, актуалізувати художньо-естетичний досвід і збагатити мисленнєво-мовленнєвий фонд студентів. На четвертому (контрольно-оцінювальному етапі) здійснювалось використання і корекція набутих знань і вмінь в умовах особистісного осягнення творів мистецтва та в ході педагогічної практики.

Проведений педагогічний експеримент дозволив простежити динаміку формування художньо-аналітичних умінь на всіх етапах дослідження, довів ефективність розробленої технології та підтвердив очікувані результати: студенти досягли творчого рівня в оволодінні аналітико-інтегративними параметрами художнього мислення; розширення меж художньо-інформаційної освіченості; вони оволоділи вміннями розробляти авторські програми інтегрованих

уроків; адекватно оцінювати власну художньо-педагогічну діяльність та коригувати її в процесі професійної підготовки.

Ефективність розробленої технології підготовки майбутніх учителів музики перевірено за допомогою аналізу результатів порівняльних та непараметричних методів. Дані порівняльного дослідження засвідчили значні позитивні зміни в показниках підготовки до художньо-педагогічної діяльності учасників експериментальних груп. Результати порівняльного аналізу підтверджують суттєві переваги показників експериментальних груп проти контрольних. Дані непараметричної статистики доводять достовірність висновків щодо результативності формуючого експерименту.

5. Розроблені методичні рекомендації щодо вивчення спецкурсу “Інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу” сприяють реалізації системного підходу до процесу формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики, поєднання теоретичних знань і практичних умінь у процесі аналізу та інтерпретації мистецьких творів, творчого застосування їх у професійній діяльності.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми та процесу вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музики. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: розробка інтегративних курсів вивчення різновидів мистецтва в системі професійної підготовки гуманітарного та технічного профілю, виявлення специфіки міжпредметних зв'язків у загальноосвітній та професійній школах, можливості застосування інтеграційного викладання дисциплін художньо-естетичного циклу в рамках шкільної освіти, особливості адаптації в системі факультетів післядипломної освіти та факультетів підвищення кваліфікації вчителів музики.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях :

1. Плотницька О.В. Деякі аспекти формування естетично-емоційної культури майбутнього вчителя // Проблеми сучасного мистецтва і культури. – К.: Науковий світ, 2001. – С. 142–147.
2. Плотницька О.В. Особливості формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. пр. Вип. 22 / За заг. ред. академіка АПН України М.Б. Євтуха, укладач О.В. Михайличенко. – К.: Видавничий центр КНЛУ, НМАУ, 2002. – С. 148–150.
3. Плотницька О.В. Проблема інтеграції предметів художньо-естетичного циклу у професійній підготовці майбутніх учителів музики // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – №11. – С. 89–91.
4. Плотницька О.В. Художньо-аналітичні уміння як важливий компонент формування художньої компетентності майбутнього вчителя музики // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – №13. – С. 32–34.

5. Плотницька О.В. Експериментально-статистичне обґрунтування ефективності впровадження педагогічної технології формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. – № 18. – С. 92–95.
6. Плотницька О.В. Інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу: Методичні рекомендації до спецкурсу / Упоряд. О.В. Плотницька. – Житомир, 2003. – 75с.
7. Плотницька О.В. Роль емоційного компоненту у професійній підготовці майбутніх вчителів // Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький: ХГПІ, 2002. – С. 71–72.
8. Плотницька О.В. Проблема формування духовної культури майбутнього вчителя // Національна освіта: традиції і новації у контексті ідей Івана Огієнка: Зб. наук. пр. / За ред. проф. М.В. Левківського. – Київ-Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 187–189.
9. Плотницька О.В. Формування професійних умінь майбутніх вчителів музики // Педагогічна творчість: науковий пошук молодих дослідників: Зб. наук.-метод. пр. / За ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 127–129.
10. Плотницька О.В. Художньо-аналітична діяльність як умова професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів музики // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні: Зб. наук. пр. / За заг. ред. Н. А. Сейко. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 40–43.
11. Плотницька О.В. Г. Ващенко і сучасні завдання виховання української молоді // Українська національна школа: витоки та сучасність (науково-педагогічний пошук молодих дослідників, присвячений 125-річчю з дня народження Григорія Ващенко. Зб. наук.-метод. пр. / За ред. О.С. Березюк, З.А. Осадчої. – Житомир.: Житомир. держ. пед. ун-т., 2003. – С. 17–19.
12. Плотницька О.В. Педагогічна технологія та етапи формування художньо-аналітичних умінь майбутнього вчителя музики // Молодь в умовах нової соціальної перспективи: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир, 2004. – С. 212–217.
13. Плотницька О.В. Дидактичні мистецькі завдання, ігри, тести як невід’ємна складова професійної підготовки майбутнього вчителя музики // Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / Відп. ред. В.Г. Тарасов. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 185–188.

Плотницька О.В. Формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005.

Дисертація присвячена проблемі формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії і методиці навчання, визначено специфіку художньо-педагогічної діяльності, виокремлено сучасні підходи до підвищення ефективності професійної діяльності вчителів музики, уточнено базові поняття дослідження, конкретизовано зміст і структуру художньо-аналітичних умінь, визначено критерії, показники, їх ознаки, здійснено рівневу характеристику досліджуваних умінь, розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічну технологію формування художньо-аналітичних умінь майбутніх учителів музики. Основні положення дисертації впроваджено в навчальний процес вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: професійна підготовка, художньо-педагогічна діяльність, педагогічна технологія, художньо-аналітичні вміння, інтеграція дисциплін художньо-естетичного циклу.

Плотницкая О.В. Формирование художественно-аналитических умений будущих учителей музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет, 2005.

Диссертация посвящена проблеме формирования художественно-аналитических умений будущих учителей музыки. В результате изучения психолого-педагогической, искусствоведческой, музыкальной литературы были проанализированы понятия: “умения”, “аналитические и художественные умения”, определено их место в профессиональной подготовке учителя музыки. В работе проанализированы современные подходы к повышению эффективности художественно-педагогической деятельности специалистов.

Результаты исследования проблемы формирования профессиональных умений будущих учителей музыки позволили определить художественно-аналитические умения как новообразование, которое возникает в процессе аналитико-синтетической деятельности и основывается на интегративном использовании усвоенных ранее знаний, навыков и приобретенного художественно-эстетического опыта, которые реализуются во время профессиональной художественно-педагогической деятельности.

Структурный анализ данного феномена включает мотивационно-ценностный, интеллектуально-логический, эмоционально-чувственный и коммуникативно-эмпатийный компоненты. В диссертации разработаны критерии и показатели диагностики уровней сформированности художественно-аналитических умений. В соответствии с ними выделены 3

уровня: высокий (интеллектуально-творческий), средний (продуктивный) и низкий (репродуктивный).

Результаты констатирующего эксперимента выявили у большинства студентов средний уровень сформированности исследуемых умений, что привело к разработке соответствующих методов и, далее, педагогической технологии формирования художественно-аналитических умений будущих учителей музыки.

Эффективность функционирования предложенной педагогической технологии обеспечивают такие условия: создание эстетичного пространства педагогического процесса подготовки специалистов; деловое сотрудничество и сотворчество педагога и студента; единство личностного, деятельностного и диалогического подходов в формировании умений; активное участие студентов в художественно-творческой деятельности; определение адекватных деятельности целей и принципов обучения.

Педагогическая технология формирования художественно-аналитических умений включала цель, задачи, педагогические условия, средства, результаты и этапы практического овладения студентами обозначенными умениями через формы и методы, которые оказывали содействие возрастанию общего и художественного развития студентов. Обязательным элементом педагогической технологии была внешняя (цели) и внутренняя (задачи, содержание, формы и методы) коррекции, которые пронизывают весь процесс формирования художественно-аналитических умений.

Специфика преподавания дисциплин художественно-эстетического цикла в современных условиях требует от учителя широкого внедрения как общеизвестных вербальных (рассказ, комментарий, объяснение, беседа, обсуждение), практических (игры, пластические упражнения, инсценизации, импровизации), наглядных (аудиовизуальные, иллюстративные, репродуктивные) методов, так и специфических приемов и методов, которые обязательно присутствуют при анализе, оценке и интерпретации произведений искусства. К таким методам относятся: установка на восприятие, актуализация приобретенных знаний, сравнительный анализ, тематическое моделирование, критический анализ, интерпретационный анализ. Внедрение методов анализа и интерпретации произведений музыкального, визуального и синтетического видов искусства привело к ожидаемым результатам: творческому уровню овладения аналитико-интегративными параметрами художественного мышления и языком различных видов искусства; художественно-информационной образованности; умению разрабатывать авторские интегрированные уроки и программы; сформированности адекватной самооценки и коррекции деятельности в овладении профессией; развитому профессиональному самоосознанию, самоопределению и самоактуализации с целью целенаправленного самосовершенствования и самообразования.

Приоритетное место в системе подготовки занимает разработанный спецкурс “Интеграция дисциплин художественно-эстетического цикла”, который внедрён в учебный процесс Житомирского государственного университета имени Ивана Франка.

Эффективность педагогической технологии формирования художественно-аналитических умений проверена экспериментально. Основные результаты исследования реализованы в учебном процессе высших учебных заведений разных регионов Украины.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, художественно-педагогическая деятельность, педагогическая технология, художественно-аналитические умения, интеграция дисциплин художественно-эстетического цикла.

Plotnitska O.V. The Formation of Artistic and Analytical Skills of Future Teachers of Music. – Manuscript.

The thesis aims at obtaining the candidate degree of pedagogical sciences in major 13.00.04 – theory and methodology of professional education – Ivan Franko Zhytomyr State University, 2005.

The thesis is dedicated to the problem of artistic and analytical skills formation of future teachers of music.

The thesis analyzes the state of the problem studied in theory and methodology of teaching, determines the specificity of artistic and pedagogical activity; singles out modern approaches that raise the effectiveness of music teachers’ professional activity, specifies the basic notions of the research, concretizes the content and the structure of the artistic and analytical skills, determines criteria, parameters and their characteristics as well as levels of the skills studied, elaborates and also theoretically proves and grounds experimentally pedagogical technology of forming artistic and analytical skills of future music teachers. The main results of the research are incorporated in the educational process of higher pedagogical institutions.

Key-words: vocational training, artistic and pedagogical activity, pedagogical technology, artistic and analytical skills, integration of subjects of artistic and aesthetic cycles.